

**МАХ, МАХАН БҮТЭЭГДЭХҮҮН БОЛОН ХҮНСНИЙ НОГООНЫ ДОТООДЫН
ХЭРЭГЦЭЭ, ХҮНСНИЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЗООРЬ, АГУУЛАХЫН ТАЛААРХ
МЭДЭЭЛЭЛ, ЛАВЛАГАА**

Ц.Норовдондог (Ph.D.), О.Билэгүүтэй

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ

1. Монгол Улсын мах, махан бүтээгдэхүүн, хүнсний ногооны дотоодын жилийн хэрэгцээ
2. Монгол Улсын мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт
3. Монгол Улсын импортын хүнсний ногоо
4. Ногоо, хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахын мэдээлэл
5. Мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ

ХАВСРАЛТ

Мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт, мян.тн /нэр төрлөөр/

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын гишүүнээс ирүүлсэн судалгааны захиалгын дагуу “Мах, махан бүтээгдэхүүн, хүнсний ногооны дотоодын хэрэгцээ, хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахын талаарх мэдээлэл, лавлагаа”-г Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго:

Монгол Улсын Их Хурлын нэгдсэн чуулганаар хэлэлцэж буй асуудлуудтай холбогдуулан захиалагчаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу Монгол Улсын хэмжээнд мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт, хүнсний ногооны импорт, хүнсний бүтээгдэхүүн хадгалах зоорь, агуулахын хангамжийн талаар судлах.

Хамрах хүрээ:

1. Монгол Улсын хэмжээнд мах, махан бүтээгдэхүүн, хүнсний ногооны дотоодын жилийн хэрэгцээ;
2. Монгол Улсын хэмжээнд мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт;
3. Монгол Улсын импортын хүнсний ногоо;
4. Монгол Улсын хэмжээнд мах, махан бүтээгдэхүүн, хүнсний ногоо, хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахын мэдээлэл;
5. Мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх талаар өнгөрсөн хугацаанд авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ болон цаашид хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй ажлуудын хүрээнд мэдээллийг цуглуулсан болно.

Дээрх мэдээлэл лавлагааг Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан статистик мэдээлэл, Хүнс хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрлэлийн яам, Гаалийн ерөнхий газраас гаргасан статистик мэдээллүүд болон холбогдох цахим сайтуудын мэдээлэлд тулгуурлан бэлтгэв.

Түлхүүр үг: *Мах, махан бүтээгдэхүүн, хүнсний ногооны дотоодын хэрэгцээ, хүнсний зоорь агуулах.*

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Үндэсний Статистикийн Хорооноос 2021 онд гаргасан “Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд” судалгааны тайланд дурдсанаар Монгол Улсын хүн амын хүнсний гол нэрийн 16 бүтээгдэхүүний зохистой **хэрэгцээ 2021 оны** байдлаар улсын хэмжээнд жилд нийтдээ **мах, махан бүтээгдэхүүн 186.0 мянган тонн, хүнсний ногоо 254.6 мянган тонн** байхаар тооцсон.²⁵⁹

Үүнээс 2021 онд улсын хэмжээнд дотооддоо **512.4 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүн, 121.7 мянган тонн хүнсний ногоо** үйлдвэрлэсэн байна.

Жишсэн хүн амын жилийн хүнсний хэрэгцээний дотоодын үйлдвэрлэлийн хангамжийг авч үзвэл, сүүгээр 100.0 хувь, төмсөөр 99.9 хувь, гурилаар 98.7 хувь, мах, махан бүтээгдэхүүнээр 95.4 хувь, хүнсний ногоогоор 61.6 хувийг тус тус хангасан байна.

Монгол Улсын мал сүргийн тоо сүүлийн 5 жил дунджаар 3.8 хувиар өсөж, 2022 онд **71.3 саяд** хүрсэн. Үүний 15 сая толгой мал буюу дунджаар 20 хувийг нь хүнсэнд хэрэглэж, эдийн засгийн эргэлтэнд оруулдаг байна. Аймаг, орон нутгаас ирүүлсэн судалгаагаар 2022-2023 онд хүн амын хэрэгцээнд 12.8 сая толгой мал буюу **387.9 мян.тн мах нийлүүлж**, нийт мал сүргийн 9.1 хувь буюу **186.0 мянган тонн махыг** экспортлох боломжтой гэсэн байна.

Хүнсний хангамжийн эх үүсвэрийн тухайд Монгол Улсын гол нэрийн 16 хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэглээг 2020 оны байдлаар авч үзвэл **57.9 хувийг дотоодын үйлдвэрлэлээр, 42.1 хувийг импортоор** тус тус хангасан нь өмнөх оноос 0.6 нэгж хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Олон улсын практикт хүнсний хангамжийн баталгаат байдлыг “хүнсний бие даасан байдал”-ын итгэлцүүрээр, өөрөөр хэлбэл, хэрэглэсэн нийт гол нэрийн бүтээгдэхүүний хэмжээнд импортын эзлэх хувийн жингээр авч үздэг бөгөөд манайд импортын хангамж 40 хувиас илүү байгаа учраас “хүнсний бие даасан байдал” алдагдсан хэмээх ангилалд багтсан байна. Импортоор төрлөөр авч үзвэл, төрөл бүрийн будаа, ургамлын тос, загас-100.0 хувь шувууны мах- 96.5 хувь, жимс, жимсгэнэ- 96.4 хувь байгаа нь хүнсний бүтээгдэхүүн импортод хамгийн өндөр хувийг эзэлж байна.²⁶⁰

Монгол Улсын хэмжээнд төмс, хүнсний ногооны зоорь, агуулах **7300** байх ба нийт багтаамж нь **253.8 мянган тонн** байна. Үүнээс 5100 нь нүхэн зоорь (60.4 мянган тонн багтаамжтай), 2100 нь энгийн зоорь (128.8 мянган тонны багтаамжтай), 59 нь механикжсан агуулах (66.1 мянган тонн багтаамжтай) байна.

Үүнээс Улаанбаатар хотод нийт 84 мянган тонн багтаамжтай 100 гаруй зоорь, агуулах ашиглагдаж байгаагийн 60.1 мянган тонн нь механикжсан агуулах байгаа юм.²⁶¹

Мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх бодлогын хүрээнд дараах стратегийн томоохон зорилт, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

- Монгол малын махны ач тусыг олон улсад сурталчлан таниулж, махны экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх (“АЛСЫН ХАРАА-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого),
- Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, борлуулалтын сүлжээг хөгжүүлж, гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодоос бүрэн хангаж, импортыг

²⁵⁹ Хүнсний аюулгүй байдлын статистикийн үзүүлэлтүүд 2021 он. Монгол улсын үндэсний статистикийн хороо.

²⁶⁰ АУДИТ: Монгол Улсын гол нэрийн хүнсний импорт нийтлэл (2022)

²⁶¹ Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам: Агуулах, зоорь, элеватор, үтрэмийн хангамж, ашиглалтын асуудал хариуцсан мэргэжилтэн А.Бямбадорж (Нийтлэл)2022,

орлох болон экспортын баримжаатай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжих
(Монгол Улсын Засгийн Газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр)

- Импортлогч улсын холбогдох яам, мэргэжлийн газруудтай мал экспортлох гэрээ, хэлцэл хийж, орон нутгийн байгууллагуудыг бодлого, зохицуулалтаар дэмжих
(Мал, махны экспортыг нэмэгдүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай ЗГ-ын 2017 оны 318 дугаар тогтоол)
- Сүүний урамшуулалтай ижил үндэслэлээр нөөцийн мах бэлтгэлд урамшуулал, хүүгийн хөнгөлөлтийн татаас олгох (Хүнсний тухай хуулийн 8-р зүйлд заасан мах бэлтгэлийн урамшуулал)
- “Монгол экспорт хөтөлбөр” (Засгийн газраас 2018-2022 онд хэрэгжүүлсэн) зэрэг үйл ажиллагаануудыг дурдаж болохоор байна.²⁶²

(Дэлгэрэнгүй мэдээллийг судалгааны хэсгээс үзнэ үү.)

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

²⁶² Хүнс хөдөө аж ахуйн хөнгөн үйлдвэрлэлийн яам, салбарын бодлого,
<https://www.mofa.gov.mn/branch/huns/616fa65373bc4a5fc70f2225>

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ

МОНГОЛ УЛСЫН МАХ, МАХАН БҮТЭЭГДЭХҮҮН, ХҮНСНИЙ НОГООНЫ ДОТООДЫН ЖИЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ

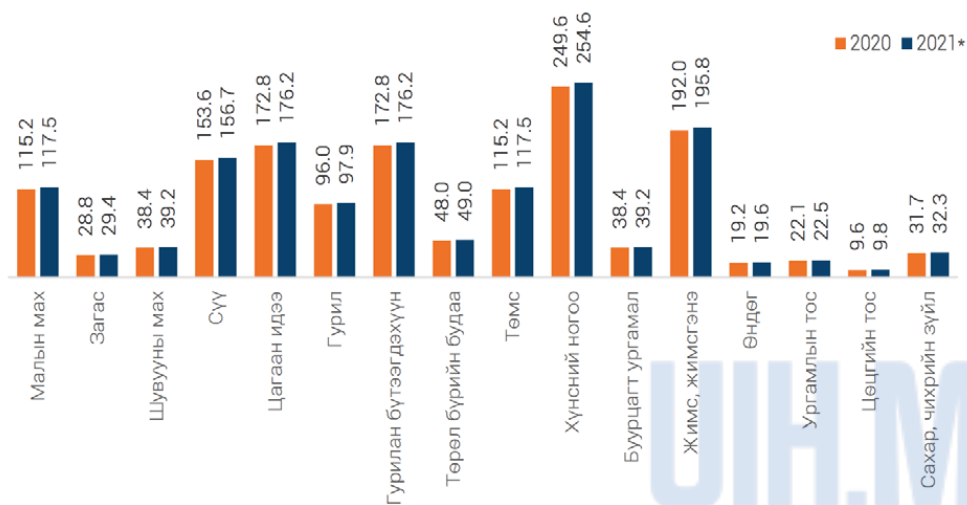
Хүнсний хангамжийг улсын хэмжээнд тодорхойлохдоо тухайн хүнсний бүтээгдэхүүний жилийн нийт нөөцийг жишсэн хүн амын хүнсний жилийн хэрэгцээнд харьцуулна.

Жишсэн хүн ам гэж насны бүлэг тус бүрийн хүний тоог шилжүүлэх итгэлцүүр ашиглан ижил түвшний дундаж хүнд шилжүүлэн тооцсон хүн амыг ойлгоно.

Жишсэн нэг хүний жилийн хүнсний хэрэгцээ гэж жишсэн хүний хоногийн хэрэгцээг (зөвлөмж хэмжээг) 365 хоногоор үржүүлсэнтэй тэнцүү хэмжээг ойлгоно.²⁶³

Монгол Улсын хүн амын хүнсний гол нэрийн 16 бүтээгдэхүүний зохистой **хэрэгцээг 2021 оны** байдлаар улсын хэмжээнд жилд **мах, махан бүтээгдэхүүн 186.0 мянган тонн**, сүү 156.7 мянган тонн, сүүн бүтээгдэхүүн 176.2 мянган тонн, гурил 97.9 мянган тонн, гурилан бүтээгдэхүүн 176.2 мянган тонн, будаа 49.0 мянган тонн, сахар, чихрийн зүйл 32.3 мянган тонн, төмс 117.5 мянган тонн, **хүнсний ногоо 254.6 мянган тонн**, буурцагт ургамал 39.2 мянган тонн, жимс, жимсгэнэ 195.8 мянган тонн, өндөг 19.6 мянган тонн, ургамлын тос 22.5 мянган тонн, цөцгийн тос 9.8 мянган тонн байхаар тооцоолсон байна.²⁶⁴

Зураг 1. Жишсэн хүн амын хүнсний хэрэгцээ мянган тонн

Жишсэн хүн амын хүнсний бүтээгдэхүүний **малын махны** жилийн хэрэгцээ 2020 онд 115.2 мянган тонн байсан бол 2021 онд **117.5 мянган тонн** болон нэмэгдсэн байна. Харин хүнсний ногооны хувьд 2020 онд 249.6 мянган тонн байсан бол 2021 онд **254.6 мянган тонн** болон өссөн байна.

²⁶³ Хүнсний аюулгүй байдлын статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал.

²⁶⁴ Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд 2021.

Хүснэгт. 1 Жишсэн хүн амын хүнсний хэрэгцээ

Хүнсний бүтээгдэхүүний нэр төрөл	Жишсэн нэг хүний жилийн хүнсний хэрэгцээ	Жишсэн хүн амын жилийн хүнсний хэрэгцээ				
		2017	2018	2019	2020	2021*
	килограмм	мянган тонн				
Мах, махан бүтээгдэхүүн	69.4	176.2	178.7	179.2	182.4	186.0
Малын мах	43.8	111.3	112.9	113.2	115.2	117.5
Загас	11.0	27.8	28.2	28.3	28.8	29.4
Шувууны мах	14.6	37.1	37.6	37.7	38.4	39.2
Сүү	58.4	148.4	150.5	150.9	153.6	156.7
Сүүн бүтээгдэхүүн	65.7	166.9	169.3	169.7	172.8	176.2
Гурил, гурилан бүтээгдэхүүн	102.2	259.7	263.4	264.0	268.8	274.2
Гурил	36.5	92.7	94.1	94.3	96.0	97.9
Гурилан бүтээгдэхүүн	65.7	166.9	169.3	169.7	172.8	176.2
Төрөл бүрийн будаа	18.3	46.4	47.0	47.1	48.0	49.0
Төмс	43.8	111.3	112.9	113.2	115.2	117.5
Хүнсний ногоо	94.9	241.1	244.6	245.2	249.6	254.6
Буурцагт ургамал	14.6	37.1	37.6	37.7	38.4	39.2
Жимс, жимсгэнэ	73.0	185.5	188.1	188.6	192.0	195.8
Өндөг	7.3	18.5	18.8	18.9	19.2	19.6
Ургамлын тос	8.4	21.3	21.6	21.7	22.1	22.5
Цөцгийн тос	3.7	9.3	9.4	9.4	9.6	9.8
Сахар, чихрийн зүйл	12.0	30.6	31.0	31.1	31.7	32.3

Эх сурвалж: Эрүүл мэндийн яам

1.1 ДОТООДЫН ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

Дотоодод 2021 онд улсын хэмжээнд 705.0 мянган тонн сүү, **512.4 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүн**, 218.2 мянган тонн гурил, гурилан бүтээгдэхүүн, 182.6 мянган тонн төмс, **121.7 мянган тонн хүнсний ногоо**, 118.5 мянган тонн сахар, чихрийн зүйл, 10.4 мянган тонн өндөг, 2.4 мянган тонн жимс, жимсгэнэ, 0.3 мянган тонн цөцгийн тос, 0.3 мянган тонн ургамлын тос үйлдвэрлэсэн байна.²⁶⁵

Хүснэгт. 2 Дотоодын хүнсний үйлдвэрлэл, биет хэмжээгээр, тонн

Хүнсний бүтээгдэхүүний нэр төрөл	2020		2021*		Өсөлт, бууралт, %
	Дотоодын үйлдвэрлэл	Экспорт	Дотоодын үйлдвэрлэл	Экспорт	Дотоодын үйлдвэрлэл
Мах, махан бүтээгдэхүүн	744 261.8	20 664.6	512 424.3	9 857.3	-31.1
Малын мах	743 689.4	20 630.9	512 178.5	9 857.3	-31.1
Загас	33.7	33.7	0.0	0.0	-
Шувууны мах	538.7	0.0	245.8	0.0	-54.4
Сүү	776 293.8	0.0	704 974.4	0.0	-9.2
Сүүн бүтээгдэхүүн	82 708.4	481.0	84 479.7	339.6	2.1
Гурил, гурилан бүтээгдэхүүн	235 292.8	20.3	218 158.7	12.0	-7.3

²⁶⁵ Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд 2021 он.

Төрөл бүрийн будаа	0.0	0.0	0.0	0.0	-
Төмс	244 261.6	0.0	182 638.2	0.0	-25.2
Хүнсний ногоо	121 235.2	84.0	121 743.4	0.0	0.4
Буурцагт ургамал	36.4	0.0	50.5	0.0	38.6
Жимс, жимсгэнэ	1 665.4	33.6	2 421.7	25.4	45.4
Өндөг	8 482.5	0.0	10 356.9	0.0	22.1
Ургамлын тос	17.2	0.0	307.5	0.0	17.9'
Цэцгийн тос	250.2	0.3	256.6	0.1	2.6
Сахар, чихрийн зүйл	126 606.4	37.5	118 457.7	8.0	-6.4

Эх үүсвэр: ҮСХ, ГЕГ, * Урьдчилсан гүйцэтгэл, ' дахин их

¹Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний дотоодын үйлдвэрлэлийн тооцоонд 2015 оны суурьт шилжсэнээс сүү, махны тооцоог засварласан. Махны үйлдвэрлэлд дайвар бүтээгдэхүүнийг нэмсэн.

Жишсэн хүн амын жилийн хүнсний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлийн сүүгээр 100.0 хувь, төмсөөр 99.9 хувь, гурилаар 98.7 хувь, мах, махан бүтээгдэхүүнээр 95.4 хувь, хүнсний ногоогоор 61.6 хувийг хангаж байна. Манай улс 2021 оны нийт хүнсний бараа бүтээгдэхүүний импорт 963 сая америк доллар байгаа бөгөөд 57.3 хувийг Европын орнууд, үүнээс 35.8 хувийг ОХУ бүрдүүлжээ.

2021 онд шоколад ба какао агуулсан хүнсний зүйлийн 89.1 хувийг, усан үзмийн дарсны 82.2 хувийг, чихрийн зүйлсийн 80.9 хувийг, жимс, жимсгэнийн 50.1 хувийг Европын орнуудаас импортоор авчээ. ОХУ нь улаан буудай, өндөг, ургамлын тос, маргарин, гахайн мах зэрэг бүтээгдэхүүний импортод дунджаар 92 хувийг бүрдүүлж байна.

МОНГОЛ УЛСЫН МАХ, МАХАН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЭКСПОРТ

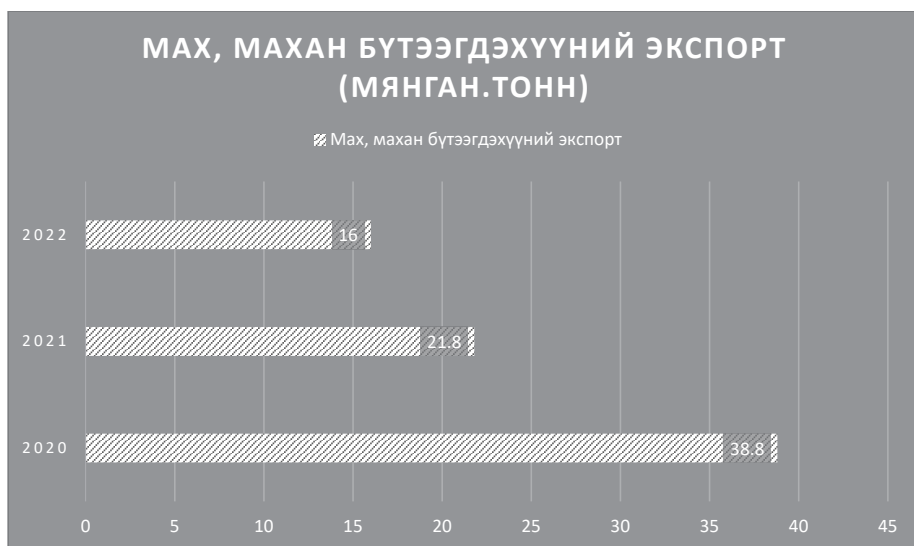
Монгол Улсын мал сүргийн тоо сүүлийн 5 жил дунджаар 3.8 хувиар өсөж, 2022 онд 71.3 саяд хүрсэн. Үүний 15 сая толгой мал буюу дунджаар 20 хувийг нь хүнсэнд хэрэглэж, эдийн засгийн эргэлтэд оруулдаг байна.

Аймаг, орон нутгаас ирүүлсэн судалгаагаар 2022-2023 онд хүн амын хэрэгцээнд 12.8 сая толгой мал буюу **387.9 мян.тн махыг нийлүүлж**, нийт мал сүргийн 9.1 хувь буюу **186.0 мянган тонн мах** экспортлох боломжтой гэжээ.²⁶⁶

Монгол Улс КОВИД-19 цар тахлын дэгдэлтийн улмаас өмнөх хоёр жилд 129 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүн экспортолж байсан бол цар тахлын хязгаарлалт, тээвэр логистикийн хүндрэл, эдийн засгийн тогтворгүй нөхцөл байдлаас шалтгаалан энэ хэмжээ 45 хувиар буурч **2020 онд 38.8 мянган тонн, 2021 онд 21.8 мянган тонн, 2022 онд 16.0 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүнийг** 43 аж ахуйн нэгж 10 улсад экспортолжээ.

²⁶⁶ Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам

Зураг 2. Мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт

Коронавируст халдварын нөхцөл байдлаас шалтгаалан 2021 оны 06 дугаар сараас эхлэн БНХАУ мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг хязгаарласан боловч Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам БНХАУ-ын эрх бүхий байгууллагатай олон удаагийн яриа, хэлцэл хийсний дүнд БНХАУ-ын Гаалийн ерөнхий газартай “Нэмэлт гэрчилгээ”-ний загварыг тохирчээ. Үүний үр дүнд 2022 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрөөс эхлэн экспорт сэргэж, Гаалийн ерөнхий газрын мэдээгээр 2023 оны эхний сард 0.9 мянган тонн адууны мах, 0.8 мянган тонн дулааны аргаар боловсруулсан махан бүтээгдэхүүн, нийт 1.7 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүнийг БНХАУ-д экспортолсон байна. Цаашид мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, гуравдагч орны зах зээлд шинээр нэвтрэх зорилгоор Ойрх Дорнод болон Зүүн Өмнөд Азийн улсын зах зээлийг судалж, мах, махан бүтээгдэхүүн экспортолх нөхцөлийг тохирох чиглэлээр ажиллаж байгаа ба 2022 онд 5 улсад 3.9 мянган тонн хонь, ямааны мах экспортолжээ.

МОНГОЛ УЛСЫН ИМПОРТЫН ХҮНСНИЙ НОГОО

Хүнсний үйлдвэрлэлийн салбар

Монгол Улсын *Засгийн газрын тухай хуулиар* Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн *сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд* хамаарах чиг үүрэгт хүн амын хүнсний хангамжийн бодлого, хүнсний аюулгүй байдлын асуудал харьяалагддаг.

УИХ-ын 2015 оны 104 дүгээр тогтоолоор батлагдсан *Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого-д* хүнсний аюулгүй байдал, боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эрүүл, аюулгүй, тэжээллэг хүнсээр хүн амыг жигд хүртээмжтэй хангах, хүнсний боловсруулах үйлдвэрлэлийн түүхий эдийн бэлтгэн нийлүүлэлтийн улирлын хамаарлыг бууруулах, **импортыг орлох хүнсний үйлдвэрлэлийг** дэмжих зорилтуудыг дэвшүүлсэн.

Түүнчлэн *ХХААХУ-ийн салбарын 2021-2024 оны стратеги төлөвлөгөө* нь Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зорилтууд, түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд тусгагдсан зорилтот арга хэмжээнүүдийг салбарын түвшинд нарийвчлан тусгаж, хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн байна. Тус стратеги төлөвлөгөөнд “Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны үйл ажиллагааны эрхэм зорилго нь салбарын бодлогыг

оновчтой тодорхойлж хэрэгжүүлэх замаар түүхий эдийн нөөцийг зохистой ашиглах, **импортыг орлох**, экспортын баримжаатай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үнэ цэнийн сүлжээг хөгжүүлэх, үйлдвэрлэлийн орлого, бүтээмжийг өсгөн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэн салбарын эдийн засгийн өсөлтийг тогтвортой нэмэгдүүлэх, хүн амыг эрүүл, баталгаат, шим тэжээллэг хүнс, эрүүл ахуй, хэрэглээний шаардлага хангасан хувцас, хэрэгслээр хангах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд оршино” гэж тодорхойлсон байна.

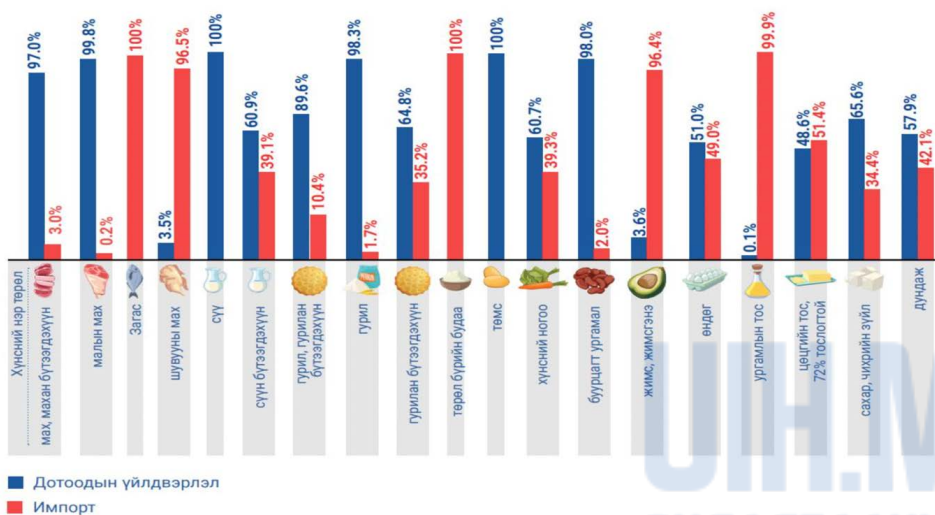
Хүнсний хангамжийн эх үүсвэрийн тухайд Монгол Улсын гол нэрийн 16 хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэглээг 2020 онд **дотоодын үйлдвэрлэлээр 57.9 хувийг, импортоор 42.1 хувийг** тус тус хангасан нь өмнөх оноос 0.6 нэгж хувиар буурсан байна.

Гол нэрийн 6 төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүнийг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангаж байгаа боловч **импортын хамаарал 42.1 хувь** буюу хүнсний бие даасан байдал алдагдсан хэвээрээ байгаагийн илрэл юм.

Олон улсын практикт хүнсний хангамжийн баталгаат байдлыг “хүнсний бие даасан байдал”-ын итгэлцүүрээр, өөрөөр хэлбэл хэрэглэсэн нийт гол нэрийн бүтээгдэхүүний хэмжээнд импортын эзлэх хувийн жингээр дараах 3 түвшинд үнэлдэг байна. Тухайлбал:

- Импорт 10-20 хувь “хүнсний бие даасан байдал” хангагдсан;
- Импорт 25-30 хувь бол “хүнсний бие даасан байдал” эрсдэлтэй;
- Импорт 40-хувиас илүү бол “хүнсний бие даасан байдал” алдагдсан гэж үнэлдэг.

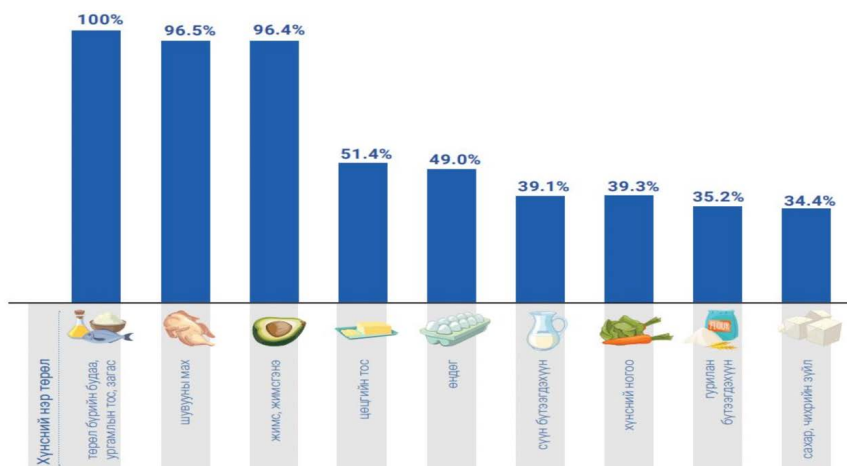
Зураг 3. Хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүний импортын хамаарал (2020 оноор)

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газар

Импорттоор төрөл бүрийн будаа, ургамлын тос, загасыг 100.0, шувууны махны 96.5, жимс, жимсгэнийн 96.4, цэцгийн тосны 51.4, өндөгний 49, сүүн бүтээгдэхүүний 39.1, хүнсний ногооны 39.3, гурилан бүтээгдэхүүний 35.2, сахар, чихрийн зүйлсийн 34.4 хувийг тус тус хангаснаас үзэхэд манай улсын гол нэрийн 16 бүтээгдэхүүний импортын хамаарлын түвшин 42.1 хувь буюу “хүнсний бие даасан байдал” алдагдсан ангилалд байна.

Зураг 4. Хүнсний импортын гол нэрийн бүтээгдэхүүн

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газар

ХҮНСНИЙ ТҮҮХИЙ ЭД, БҮТЭЭГДЭХҮҮН ИМПОРТЛОХОД ТАВИГДАХ ШААРДЛАГА

Хүнсний түүхий эд болон бүтээгдэхүүн импортлох эрх зүйн харилцааг Хүнсний тухай хууль болон олон улсын Женевийн конвенцод тусгагдсан шалгуур үзүүлэлтүүдийн хүрээнд зохицуулж байна. Үүнд:

- Женевийн конвенц: "Чанарын шаардлагын хяналт" гэж ачаа нь холбогдох хууль тогтоомж, журмаар тогтоосон олон улсын болон үндэсний чанарын наад захын үзүүлэлтийг хангасан байх;
- Хүнсний тухай хууль: "Хүнсний чанар" гэж хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний стандарт, техникийн зохицуулалтын болон хэрэглээний шаардлага хангасан байх;
- Боомтын хяналт шалгалтын бүсэд хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа эрхлэгч аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаа, экспорт, импортын хүнсний түүхийн эд бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдал, холбогдох хууль тогтоомж, олон улс, бүс нутаг, үндэсний стандартын үзүүлэлт, шаардлагыг хангуулах.

Хүснэгт 3. Баримт бичгийн хяналт

№	Шаардлагатай баримт бичгийн жагсаалт	Хуулийн заалт	Шаардлага
“Хүнсний тухай” хуулийн 11 дүгээр зүйл. Хүнс экспортлох, импортлоход тавигдах шаардлага			
1	Улсын бүртгэлийн гэрчилгээтэй, хуулийн этгээд байх	11.1.Хүнснийг зөвхөн Монгол Улсад бүртгэлтэй хуулийн этгээд экспортолж, импортлоно.	Иргэн хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүн импортлохгүй.
2	Худалдааны гэрээ	11.2.1.Экспортлогч улсын үйлдвэртэй шууд, эсхүл түүний албан ёсны гэрээт борлуулагчтай	Худалдааны гэрээнд тоо, ширхэг үнийн дүн байхаас гадна бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэсэн болон дуусах хугацаа, сав баглаа боодлын стандартын шаардлага, тээвэрлэлтийн горим баримтлах, тээврийн хэрэгслийн

		худалдааны гэрээ байгуулсан байх;	ариун цэвэр, тээвэрлэлтийн үеийн тэмдэглэл бүртгэлийн талаар тусгасан байх
3	Чанар, стандарт, зохистой дадал, удирлагын тогтолцоог нэвтрүүлснийг баталгаажуулсан баримт. (HACCP, GMP, GHP, ISO)	11.2.2.Импортлох хүнс нь зохистой дадал, хяналт, удирдлагын тогтолцоог нэвтрүүлснийг баталгаажуулсан байх;	Олон улсын стандартчиллын байгууллага ISO 2200:2018: Хүнсний аюулгүй байдлын менежментийн тогтолцоо (ISO 22000) нь хүнсний нийлүүлэлтийн сүлжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг аливаа хуулийн этгээдийн хүнсний аюулгүй байдлыг ханган, хүнсний аюулгүй байдлын агуулгуудыг хянаж, улмаар зах зээлд нийлүүлэх хүнс аюулгүй, найдвартай гэдгийг баталж, тасралтгүй сайжруулалтыг нэвтрүүлэхэд чиглэгдэнэ.
4	Бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэсэн болон дуусах хугацаа баримт бичиг, шошгод мэдээлэх	11.2.2.Импортлох хүнсний хадгалах хугацааны гуравны хоёр нь хүчинтэй хугацаа байх;	Монгол улсын хилээр нэвтрүүлэх үед хадгалах хугацааны гуравны хоёр нь хүчинтэй хугацаа байх ёстой. Жишээ нь: Үйлдвэрлэгдсэн хугацаа 2018 Дуусах хугацаа 2021 Импортлох орж ирэхдээ 2 жилийн хүчинтэй хугацаатай байна гэсэн үг.
5	Стандарт, техникийн зохицуулалтын шаардлага хангасан тээврийн хэрэгслийн баримт.	11.2.4.Стандарт, техникийн зохицуулалтын шаардлага хангасан зориулалтын агуулах, тээврийн хэрэгсэлтэй байх;	Авто тээврийн хэрэгслийн техникийн ерөнхий шаардлага хангасан /MNS 4598:2020/ халуун, хүйтнийг тохируулах боломжтой зориулалтын тээврийн хэрэгслээр тээвэрлэх.
6	Хүнс, хөдөө аж ахуйн хөнгөн үйлдвэрийн яаманд бүртгүүлсэн байна.	11.3.Баяжуулагч бэлдмэл, хүнсний нэмэлт, бичил биетний цэвэр өсгөврийн хөрөнгө, органик болон шинэ технологиор үйлдвэрлэсэн хүнсийг хүнсний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад бүртгүүлсэн байх;	Бүртгүүлээгүй бол импортлохыг хориглоно
“Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай” хуулийн 13 дугаар зүйл. Импортын болон экспортын хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүн			
7	Экспортлогч улс, үйлдвэрлэгчээс хүнсний бүтээгдэхүүнд шинжилгээ хийсэн шинжилгээний дүн	13.2.Импортын хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүйн үзүүлэлт Монгол Улсын болон олон улс, бүс нутгийн хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн шаардлага хангасан байна.	Шинжилгээний дүн нь Монгол Улс, олон улсын стандарт, техникийн зохицуулалттай нийцэж байх

НОГОО, ХҮНСНИЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЗООРЬ, АГУУЛАХЫН МЭДЭЭЛЭЛ

Монгол Улсын хэмжээнд нийт 253.8 мянган тонн багтаамж бүхий төмс, хүнсний ногооны 7300 зоорь, агуулах байна. Үүнээс 60.4 мянган тонн багтаамж бүхий 5100 нүхэн зоорь, 128.8 мянган тонны багтаамж бүхий энгийн зоорь 2100, 66.1 мянган тонн багтаамж бүхий 59 ширхэг механикжсан агуулах байна. Үүнээс Улаанбаатар хотод нийт 84 мянган тонн багтаамж бүхий 100 гаруй зоорь, агуулах ашиглагдаж байгаагийн 60.1 мянган тонн нь механикжсан агуулах байгаа юм.

Улаанбаатар хот орчмын төмс, хүнсний ногооны зоорийн түрээс одоогийн байдлаар сард 30-100 мянган төгрөгийн үнэтэй байна. Нийт зоорийн 60 хувь нь чанарын сайн үзүүлэлттэй, 40 хувь нь чанарын дундаас доогуур үнэлгээтэй байна. Манай улс хүнсний ногооны хувьд дотоодын үйлдвэрлэлээс 55-60 хувийг хангаж бусад хувийг импортоор авч байна.

Төмс, хүнсний ногооны хангамж, ашиглалтын байдлын бүртгэл судалгааг захиргааны статистик мэдээлэл цуглуулах арга хэмжээний хүрээнд нийслэл болон орон нутгаас авдаг байна. Хураан авсан ургацаа нөөцлөх боломжтой боловч хүнсний ногооны үйлдвэрлэл нэмэгдэх, хүн амын хэрэглээ өсөж байгаатай холбогдуулан Монгол Улсад нэмэлтээр 55 мянган тонн буюу нийт 309 мянган тонны багтаамжтай агуулах, зоорь шаардлагатай байна.

2022-2025 онд агуулах зоорийн хангамжийг нийслэл болон 21 аймагт 500-2500 тонны 55 мянган тонн багтаамжтай иж бүрэн механикжсан агуулахыг байгуулахаар “Хүнсний хангамж аюулгүй байдлын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” төлөвлөгөөнд оруулан хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна. Үүнээс 2022-2023 онд Бүгд Найрамдах Польш Улсын Засгийн газрын 10.2 сая еврогын хөнгөлөлттэй зээлийн хөрөнгөөр нийслэл болон зургаан аймагт нийт 8000 тонн багтаамжтай иж бүрэн механикжсан агуулахыг байгуулахаар төлөвлөн ажиллаж байна.²⁶⁷

“Хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахыг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх” хөтөлбөр

“Хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахыг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх” хөтөлбөрийг Монголбанкны Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайдын хамтарсан санамж бичгийн дагуу Монголбанк, ХХААЯ хоорондын 2012 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдрийн А-166/А/24 дугаар хамтарсан тушаалаар 3 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэхээр баталсан. Үүний дагуу Монголбанк, банк хооронд хөтөлбөрийн зээлийн гэрээг 2013 оны 11 дүгээр сард байгуулж, санхүүжилт олгож эхэлсэн.

Дээрх хөтөлбөрийг зоорь, агуулахын тоо хэмжээг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх, хүнсний бараа, бүтээгдэхүүний агуулахын үлдэгдлээр баталгаажих санхүүгийн хэрэгслүүдийг нэвтрүүлэн, хүнсний бараа, бүтээгдэхүүний хангамжийн зах зээлд суурилсан байнгын тогтолцоог бүрдүүлэх зорилгоор хэрэгжүүлж эхэлсэн.

ХХААЯ-наас энэхүү хөтөлбөрт хамрагдах аж ахуйн нэгжийг сонгон шалгаруулж, Монголбанкнаас банкаар дамжуулан санхүүжилт олгох зарчмаар хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн. Ингэхдээ Монголбанк банктai байгуулсан хөтөлбөрийн зээлийн гэрээний дагуу банк жилийн 0.89%-ийн хүүтэй эх үүсвэрийг авч, хөтөлбөрт хамрагдсан аж ахуйн нэгжид жилийн 3.8%-ийн хүүтэй дамжуулан зээл олгосон.

²⁶⁷ Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Агуулах, зоорь, элеватор, үтрэмийн хангамж, 2022.08.22 <https://news.zindaa.mn/4aqy>

Хүснэгт 4. Хөтөлбөрийн хүрээнд тавьсан зорилт

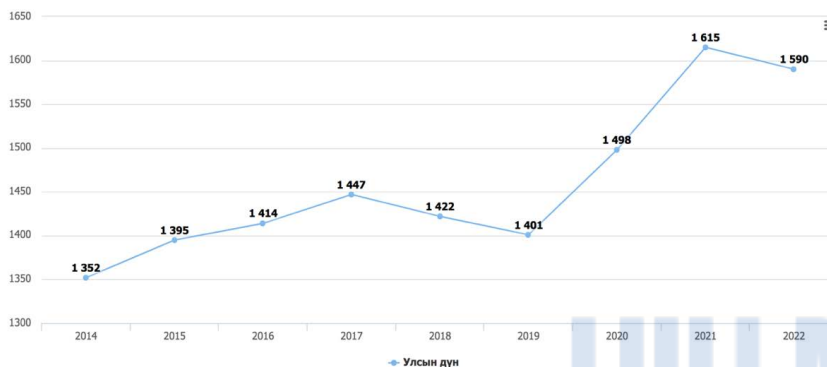
	/мянган тонн/		
	Хөтөлбөр хэрэгжиж эхлэх үе	Хөтөлбөр хэрэгжиж дуусах үе	Өөрчлөлт
Нийт улсын зоорийн багтаамж	174	259	85
Шинэ технологи бүхий автомажсан зоорь	23	106	83
Нойтон махны нийлүүлэлт /2-7 дугаар сард/	7	8	1
Махны үйлдвэрлэл	220	248	28
Үйлдвэрийн аргаар боловсруулсан мах	16	54	38

“Хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахыг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх” хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлсэнээс хойш санхүүжилт олгогдсон бөгөөд эргэн төлөх хуваарийн дагуу хөтөлбөрийн зээл хэвийн буцаан төлөгдсөн байна. Хөтөлбөрийн хүрээнд нийт 66 аж ахуйн нэгжид 7 банкаар дамжуулан 137.0 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт олгосон байна.²⁶⁸

Хүнсний ногоо, (тариалан) эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо

Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан судалгаагаар Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны байдлаар 1590 аж ахуй нэгж газар тариалан хүнсний ногооны аж ахуй эрхэлдэг бүртгэлтэй байна.²⁶⁹

Зураг 5. 2014-2022 оны хүнсний ногоо, тариалан эрхэлдэг аж ахуй нэгж байгууллагын тоо.

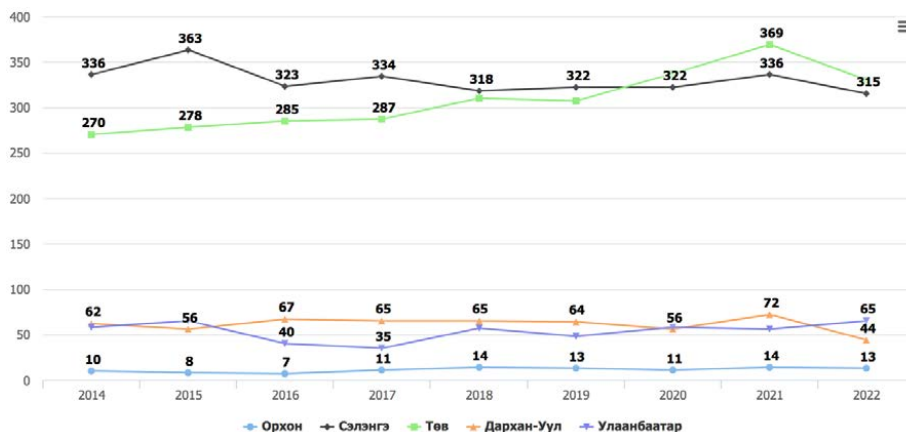

Хүнсний ногоо, газар тариалангийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт өндөр аймгууд болох Орхон, Сэлэнгэ, Төв, Дархан-Уул аймгуудын хүнсний ногоо, тариалан эрхэлдэг аж ахуй нэгж байгууллагын тоо 2014-2022 оны хооронд дараах байдлаар бүртгэгдсэн байна.

²⁶⁸ “Хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахыг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх” хөтөлбөрийн тайлан

²⁶⁹ Үндэсний статистикийн хороо https://www.1212.mn/mn/statistic/statcate/573069/table-view/DT_NSO_1002_014V1

Зураг 6. Орхон, Сэлэнгэ, Төв, Дархан-Уул аймгуудын хүнсний ногоо, тариалан эрхэлдэг аж ахуй нэгж байгууллага

МАХ, МАХАН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЭКСПОРТЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ТАЛААР АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН АРГА ХЭМЖЭЭ

Мал аж ахуйн салбарт бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуйг тогтвортой хөгжүүлэх, шинэ технологи, инновацыг нэвтрүүлэх, мэргэжлийн үйлчилгээг төгөлдөршүүлэх, үйлдвэрлэлийн бүтээмжээс хүртэх үр ашгийг нэмэгдүүлэх, мах, махан бүтэгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх тал дээр төвлөрөн бодлого, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байна. Хөгжлийн загвар нь уламжлалт өв соёлыг хадгалсан бэлчээрийн аж ахуйг зонхилон, дэвшилтэт технологи, техник бүхий эрчимжсэн аж ахуйг хот суурингийн орчимд бүсчилэн хөгжүүлэх, нөөцийг тогтвортой, зохистой ашиглах, ногоон эдийн засгийн чиг баримжааг дэмжихэд суурилна.

Дээрх зорилтуудын хүрээнд мал аж ахуйн салбарт мах, махан бүтэгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх тал дээр дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна.

1. “АЛСЫН ХАРАА-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа

Мал аж ахуй салбар:

- Уламжлалт өв соёлыг хадгалсан бэлчээрийн аж ахуйг зонхилон, дэвшилтэт технологи, техник бүхий эрчимжсэн аж ахуйг хот суурин орчимд бүсчлэн хөгжүүлж, нөөцийг тогтвортой, зохистой ашиглан, ногоон эдийн засгийн чиг баримжаатай мал аж ахуйг хөгжүүлнэ.
- Малын үржүүлэг, технологийн ажил, үйлчилгээний чадавхыг сайжруулж, явуулын үйлчилгээг олон улсын жишигт хүргэх, малын генетик нөөцийн үндэсний бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санг хөгжүүлнэ.²⁷⁰

2. Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг хангах талаар авах зарим арга хэмжээ

- Хот, суурин газрын ойролцоо, газар тариалангийн бүс нутагт эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх, махны чиглэлийн үүлдрийн 50.0 мянган толгой, сүүний чиглэлийн үүлдрийн 50.0 мянган толгой үхрийн аж ахуй, махны болон нарийн ноост хонины үржлийн цөм сүргийн аж ахуйг бий болгох, өндөр ашиг шимт малын

²⁷⁰ <https://www.mofa.gov.mn/branch/maa/6141573c5cc6bd3bf76ae267>

үр хөврөлийг гадаад улсаас нэгдсэн бодлогоор авах, үржил селекцийн ажилд биотехнологийн ололтыг нэвтрүүлэх, малын удмын санг хамгаалах, мал үржүүлэг, технологийн ажлыг эрчимжүүлэх, энэ чиглэлийн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, холбогдох санхүүжилтийг төсөвт тусгах;

Бусад:

- Монгол малын махны ач тусыг олон улсад сурталчлан таниулж, махны экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ.

3. “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”

Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, борлуулалтын сүлжээг хөгжүүлж, гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодоос бүрэн хангаж, импортыг орлох болон экспортын баримжаатай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжинэ.

4. Засгийн газрын тогтоол

Мал, махны экспортыг нэмэгдүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 318 дугаар тогтоол/

Засгийн газрын тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасныг үндэслэн Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2.27 дахь заалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газраас ТОГТООХ нь.²⁷¹

1. Мал сүргийн тоо толгойн өсөлт, бэлчээрийн даац, хадлан, тэжээлийн хүрэлцээ хангамжтай уялдуулан таваарын зориулалттайгаар малчид, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэх зорилгоор малын гоц халдварт өвчин гараагүй аймаг, сумдаас үржлийн бус эр хонь, ямааны 20 хүртэл хувийг экспортлохыг зөвшөөрөх.
2. Импортлогч улсын холбогдох яам, мэргэжлийн газруудтай мал экспортлох гэрээ, хэлцэл хийж, орон нутгийн байгууллагуудыг бодлого, зохицуулалтаар дэмжих,
3. Импортлогч улсын мал эмнэлэг, хорио цээрийн нөхцөл, шаардлагад нийцүүлэн бэлтгэсэн малыг хорио цээрийн тусгаарлагдсан бүс, байгууламжаар дамжуулан мал эмнэлгийн хяналтын дор үзлэг, шинжилгээнд хамруулж, мал бордох үйлчилгээг үзүүлж экспортлох арга хэмжээг зохион байгуулах.

5. Мах бэлтгэлийн урамшуулал

Хүнсний тухай хуулийн 8-р зүйлд заасан буюу сүүний урамшуулалтай ижил үндэслэлээр нөөцийн мах бэлтгэлд урамшуулал, хүүгийн хөнгөлөлтийн татаас олгож ирсэн байна.

Нөөцийн мах бэлтгэлд зориулан 2013 онд 11.4 тэрбум төгрөг, 2014 онд 9.5 тэрбум төгрөг, 2016 онд 14.5 тэрбум төгрөгийн урамшууллыг аж ахуйн нэгжүүдэд олгосон ба 2015 онд урамшуулалд зардал төсөвлөөгүй байна. Түүнчлэн 2017 оноос урамшууллыг зогсоож оронд нь мах бэлтгэлд зориулсан зээлийн хүүгийн хөнгөлөлт буюу татаас олгож иржээ. Мах бэлтгэлд олгосон зээлийн хүүгийн хөнгөлөлтөд 2017-2020 онуудад жилд дунджаар 3.9 тэрбум төгрөг зарцуулсан байна.

Мах бэлтгэлийн урамшууллын зорилго нь нөөцийн махны нийлүүлэлт, хангамжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэж байгаа ба махны нийлүүлэлтийн үнэ, ханшийн хэлбэлзэлтэй хэрхэн холбогдох нь тодорхойгүй байна. Төсвийн тухай хуулийн 1-р хавсралтад тусгагдсан хөтөлбөрийн үр дүнгийн үзүүлэлтэд “Үйлдвэрлэлийн аргаар боловсруулсан махны хэрэглээг нэмэгдүүлэх /мянган тонн/” гэж тусгасан байдаг. Энэ нь мах бэлтгэлийн

²⁷¹ <https://legalinfo.mn/mn/detail/13067>

урамшууллын үр дүнг тооцох шалгуур үзүүлэлт байж болох боловч нэг талаас бэлтгэсэн мах нь “үйлдвэрлэлийн аргаар” боловсруулсан эсэх, мөн урамшуулалд хамрагдаж бэлтгэсэн эсэхийг тодорхойлоход хүндрэлтэй болно. Тиймээс мах бэлтгэлийн урамшууллын зорилго, үр дүн, түүний шалгуур үзүүлэлтийг илүү тодорхой, хэмжигдэхүйц болгож журманд тусгах нь зүйтэй хэмээн үзэж байсан байна.

6. “Монгол экспорт” хөтөлбөр

Уг хөтөлбөрийг Засгийн газраас 2018 онд баталсан ба 2018 оноос 2022 оны хооронд хэрэгжсэн байна. Монгол экспорт хөтөлбөрийн зорилгууд:

- Хөтөлбөрийн зорилго нь үйлдвэрлэл, экспортын таатай, тогтвортой орчинг бүрдүүлэх замаар уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг дэмжих, экспортын бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийн хүрээг тэлэх арга хэмжээг шат дараатай авч хэрэгжүүлж Монгол Улсын эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангахад оршино.
- Ноос ноолуур, арьс шир, мах болон сүүн бүтээгдэхүүн, чацаргана, зөгийн бал, уламжлалт эм, эмийн түүхий эд зэрэг бүтээгдэхүүний стандартыг Европын болон олон улсын стандартад нийцүүлэх.
- Ноос, ноолуур, арьс шир, мах болон сүүн бүтээгдэхүүн, чацаргана, зөгийн бал, уламжлалт эм, эмийн бүтээгдэхүүн зэрэг экспортын чиг баримжаатай бүтээгдэхүүний шинжилгээ, сорилтын лабораторийн чадавхыг олон улсын жишигт хүргэх, энэ чиглэлийн лаборатори байгуулах, тохирлын гэрчилгээ олгох үйл ажиллагааг бүх түвшинд дэмжих.

Мах, махан бүтээгдэхүүний экспорт, мян.тн /нэр төрлөөр/

/*Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл/

№	Бүтээгдэхүүн	2016		2017		2018		2019		2020	
		Тоо хэмжээ, мян.тн	мөнгөн дүн, мян.ам.дол	Тоо хэмжээ, мян.тн	мөнгөн дүн, мян.ам.дол	Тоо хэмжээ, мян.тн	мөнгөн дүн, мян.ам.дол	Тоо хэмжээ, мян.тн	мөнгөн дүн, мян.ам.дол	Тоо хэмжээ, мян.тн	мөнгөн дүн, мян.ам.дол
1	Адууны мах	8.0	14392.6	26.1	44529.2	32.2	64974	30.8	57688.6	17.6	33048
2	Үхрийн мах	0.7	1592.3	0.6	1643.3	1.1	3306.2	0	0	0	0
3	Хонь, ямааны түүхий мах	0.2	361.5	2.6	60701	6.2	15567.7	7	24164.6	1.8	4828.3
4	Дулааны аргаар боловсруулсан мах	0.5	1550.9	2.8	8501.7	29.3	79038.6	18.4	50311.9	19.4	54756
НИЙТ		9.3	17897.3	32.1	115375.2	68.8	162886.5	56.2	132165.1	38.8	92632.3

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Ямааны мах)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян.\$
2016	020450	Ямааны мах	БНХАУ	110.2	159.6
2017	020450	Ямааны мах	БНХАУ		
2018	020450	Ямааны мах	Вьетнам	24.0	68.5
	020450	Ямааны мах	Хонконг	1,244.8	2,158.5
	020450	Ямааны мах	БНАСАУ	187.9	416.1
2019	020450	Ямааны мах	БНХАУ	814.9	1,792.6
	020450	Ямааны мах	Вьетнам	95.0	332.7
	020450	Ямааны мах	Вьетнам	242.0	467.3
2020	020450	Ямааны мах	Хонконг	790.4	1,597.0
	020450	Ямааны мах	Хонконг	470.5	1,042.0

2021 эхний 10 сар	020450	Ямааны мах	БНХАУ	95.0	268.0
	020450	Ямааны мах	Вьетнам	73.0	226.3
	020450	Ямааны мах	Хонконг	487.0	966.8
2016-2021.10 дүн				4,634.6	9,495.5

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Үхрийн мах)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян.\$
2016	0201.0202	Үхрийн мах	ОХУ	560.0	1,376.2
	0201	Үхрийн мах	БНХАУ	135.1	216.1
2017	0201	Үхрийн мах	ОХУ	600.0	1,643.3
	0201	Үхрийн мах	БНХАУ	0.1	0.7
2018	0201	Үхрийн мах	ОХУ	762.6	2,437.6
	0201	Үхрийн мах	Вьетнам	136.0	332.2
	0201	Үхрийн мах	Узбекстан	136.0	326.6
	0201.0202	Үхрийн мах	Казахстан	60.0	161.0
	0201.0202	Үхрийн мах	БНАСАУ	19.5	48.8
2019	0201.0202	Үхрийн мах			
2020	0201.0202	Үхрийн мах			
2021 эхний 10 сар	0201.0202	Үхрийн мах			
	0201.0202	Үхрийн мах			
2016-2021.10 дүн				2,409.3	6,542.5

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Адууны мах)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян.\$
2016	0205	Адууны мах	БНХАУ	6,118.5	10,532.1
	0205	Адууны мах	ОХУ	1,853.3	3,842.0
	0205	Адууны мах	Казахстан	11.0	12.1
	0205	Адууны мах	Япон	0.8	6.4
2017	0205	Адууны мах	БНХАУ	23,422.8	38,194.7
	0205	Адууны мах	ОХУ	2,198.0	5,145.6
	0205	Адууны мах	Казахстан	497.5	1,187.1
	0205	Адууны мах	Япон	0.4	1.8
2018	0205	Адууны мах	БНХАУ	29,446.0	58,649.2
	0205	Адууны мах	ОХУ	2,066.2	4,665.7
	0205	Адууны мах	Казахстан	688.6	1,659.1
	0205	Адууны мах	БНХАУ	30,350.0	56,565.8
2019	0205	Адууны мах	ОХУ	280.0	701.9
	0205	Адууны мах	Казахстан	203.5	405.2
	0205	Адууны мах	Япон	1.4	15.7
	0205	Адууны мах	БНХАУ	17,148.0	32,121.6
2020	0205	Адууны мах	Казахстан	419.8	925.9
	0205	Адууны мах	БНХАУ	6,925.0	14,434.0
	0205	Адууны мах	Казахстан	100.0	152.0
	0205	Адууны мах	Япон	0.0	0.0
2021 эхний 10 сар					
2016-2021.10 дүн				121,730.7	229,217.9

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Малын дайвар бүтээгдэхүүн)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян. \$
2016	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	5.5	57.8
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	2.9	1.3
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Хонконг	0.1	0.2
2017	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	46.3	27.8
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Вьетнам	40.0	20.0
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	20.0	26.0
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Казахстан	12.5	7.6
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	6.5	69.8
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНСУ	1.2	21.4
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Арабын Нэгдсэн Эмират Улс	0.8	3.8
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Хонконг	0.6	12.9
2018	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Вьетнам	1,503.4	1,905.6
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Хонконг	111.0	166.5
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Киргизстан	8.6	43.2
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	6.3	62.4
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Узбекстан	2.0	2.0
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Вьетнам	1,371.4	1,444.5
2019	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНАСАУ	983.5	1,064.5
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	3.0	0.4
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Хонконг	713.4	667.1
2020	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Вьетнам	387.5	460.1
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	БНАСАУ	100.0	130.0
	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Хонконг	1,020.3	821.6
2021 эхний 10 сар	0206	Малын дайвар бүтээгдэхүүн	Турк Улс	20.0	10.0
2016-2021.10 дүн				6,366.7	7,026.5

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян.\$
2016	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	17.0	74.2
2016	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	6.0	19.8
2016	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	0.0	0.0
2017	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	18.2	170.1
2017	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	10.8	55.7
2017	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНСУ	0.4	6.1
2017	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	0.1	1.5
2018	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	12.5	98.8
2018	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	6.0	29.5
2018	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	Япон	0.2	3.0
2019	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	25.0	125.0
2019	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	6.4	37.5
2019	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	Арабын Нэгдсэн Эмират улс	0.1	1.3
2020	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	БНХАУ	75.0	375.0
2020	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	5.4	28.1
2021 эхний 10 сар	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	1.6	7.6
2021 эхний 10 сар	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	1.5	7.0
2021 эхний 10 сар	0210	Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	ОХУ	1.5	7.0
2016-2021.10 дүн				187.6	1,047.2

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газрын мэдээлэл

Мах, махан бүтээгдэхүүний 2016-2021 онуудын экспортын мэдээ (Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн)

он	барааны код	барааны нэр	хүлээн авагч улс	тоо хэмжээ, тонн	үнийн дүн, мян.\$
2016	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНХАУ	353.8	1,325.7
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	ОХУ	83.0	225.1
2017	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНХАУ	2,536.4	7,739.4
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	ОХУ	294.3	762.3
2018	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНСУ	0.0	0.0
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНХАУ	28,988.6	78,396.4
2019	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	ОХУ	233.6	642.2
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНХАУ	18,411.7	50,042.7
2020	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	ОХУ	89.3	268.8
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	Япон	0.0	0.4
2021 эхний 10 сар	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	БНХАУ	21,165.5	60,188.9
	1602	Боловсруулалт хийсэн махан бүтээгдэхүүн	ОХУ	15.9	53.5
2016-2021.10 дүн				72,172.2	199,645.6

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Хүнсний аюулгүй байдлын статистикийн үзүүлэлтүүд 2021 он (Үндэсний статистикийн хороо)
https://www2.1212.mn/Stat.aspx?LIST_ID=976_976_L32&type=sectorbook
- Хүнсний бүтээгдэхүүний зоорь, агуулахыг нэмэгдүүлэх, эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх” хөтөлбөрийн тайлан 2016
https://www.mongolbank.mn/file/files/documents/pricestability/day_news/2016/20160615_food_report.pdf
- Махны нийлүүлэлтийн тогтолцоо судалгааны тайлан 2022 (хөдөө аж ахуйн бирж)
- ОХУ-д адууны мах экспортлох
- Хүнс хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийн салбарын төсвийн зарлагын шинжилгээ
- Махны экспорт гурван жил дарааллан буурчээ 2022 <https://gogo.mn/r/xdw3j>
- Мах, махан бүтээгдэхүүний экспортын өнөөгийн байдал, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаарх асуулгын хариуг сонсов (2023)
<https://www.mnb.mn/i/282844>
- Мах хөтөлбөр батлах тухай <https://legalinfo.mn/mn/detail/11591>
- Мал, махны экспортыг нэмэгдүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай
<https://legalinfo.mn/mn/detail/13067>
- Хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрлэлийн яам (Бодлого)
<https://www.mofa.gov.mn/branch/maa/6141573c5cc6bd3bf76ae267>
- Махны экспортын тухай (Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар)
<http://home.inspection.gov.mn/news/258/single/759>

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН